

Δημήτρης Βλάχος¹

«Η φιλοσοφία ως μαρτυρία»

Παρουσίαση του βιβλίου του Χρήστου Βουδούρη: *Ο Αναγνώστης ως Μάρτυρας της Προσωπικής του Ιστορίας*, εκδ. Μη Πράξις, 2014

Ο τίτλος του βιβλίου του Χρήστου Βουδούρη «Ο Αναγνώστης ως Μάρτυρας της Προσωπικής του Ιστορίας» και ο διευκρινιστικός υπότιτλος «Εγχειρίδιο για την Τέχνη της Ζωής» επαναφέρουν τη σκέψη μας στο πρωταρχικό θεμελιώδες ερώτημα «τι είναι η φιλοσοφία και ποιος ο σκοπός της σήμερα». Τίτλος και υπότιτλος υπαινίσσονται, βέβαια, και την προσωπική απάντηση του συγγραφέα, η οποία αναπτύσσεται στα 31 αυτοτελή δοκίμια του βιβλίου. Το ερώτημα «Τι είναι η φιλοσοφία και ποιος ο σκοπός ενασχόλησης μ' αυτήν», αν έχει βέβαια κάποιο σκοπό αυτή η διανοητική δραστηριότητα, είναι από μόνο του ένα αίνιγμα που προτείνει η Σφίγγα της Σκέψης στους φιλοσόφους όλων των εποχών.

Πρόκειται, ωστόσο, για ένα αίνιγμα πολύ πιο δύσκολο από ό,τι το αίνιγμα της Σφίγγας της Θήβας, διότι στη δεύτερη περίπτωση, το αίνιγμα που απάντησε ο Οιδίπους είχε μόνο μία απάντηση σωστή, ενώ όλες οι άλλες ήταν λαθεμένες και πληρώνονταν με τη ζωή του υφιστάμενου τη δοκιμασία. Η Σφίγγα όμως της Σκέψης, προτείνοντας το ερώτημα «τι είναι φιλοσοφία και ποιος ο σκοπός της» με τη μορφή αινίγματος, δεν δεσμεύεται από μία και μόνη σωστή απάντηση. Σ' αυτό το ερώτημα, άλλωστε, δεν υπάρχει σωστή και λάθος απάντηση. Υπάρχει μόνο η

¹ Ο Δημήτρης Βλάχος είναι Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Ροδόπης και συγγραφέας. Βιβλία και δημοσιευμένα άρθρα του είναι διαθέσιμα και στον ιστότοπο www.dimitrisvlachos.gr.

απεραντοσύνη του μυστηρίου της ίδιας της ζωής με την οποία αναμετρείται η ανθρώπινη σκέψη.

Κάθε φιλόσοφος, κάθε στοχαστής, αλλά και κάθε σκεπτόμενος άνθρωπος σε οριακές στιγμές της ζωής του, αρματώνει το δικό του σκαρί, χαράζει την πορεία του στον δικό του χάρτη και ανοίγεται στην απεραντοσύνη της ανεξάντλητης θάλασσας με πυξίδα τη σκέψη και την ευαισθησία του. Εμείς απλά τον βλέπουμε να ξεμακραίνει και να χάνεται στον ανοιχτό ορίζοντα. Αυτό που φτάνει κάποτε σε μας είναι ο χάρτης του ταξιδιού με τις σημειώσεις του ταξιδευτή. Όσοι οι φιλόσοφοι τόσοι και οι χάρτες του ταξιδιού της σκέψης τους. Τόσες οι φιλοσοφίες όσοι και οι φιλόσοφοι που ταξίδεψαν μ' αυτές. Και αυτοί οι χάρτες, της σκέψης που έφτασαν σε μας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα τυχαίνει να είναι συνήθως το ίδιο αινιγματικοί, όπως και το ίδιο το ερώτημα «τι είναι η φιλοσοφία;». Ένας τέτοιος χάρτης προσωπικού ταξιδιού της σκέψης στο μυστήριο της ζωής είναι και το βιβλίο του Χρήστου Βουδούρη «Ο αναγνώστης ως μάρτυρας της προσωπικής του ιστορίας», το οποίο θα επιχειρήσουμε να αναγνώσουμε με τη συνδρομή του συγγραφέα και της συναδέλφου φιλόλογου Μαρίας Αλεξίου που θα διαβάσει αποσπάσματά του.

Αλλά ας επιστρέψουμε στο ερώτημα: Τι είναι η φιλοσοφία για τον Χρήστο Βουδούρη και ποιος ο σκοπός της; Για τους περισσότερους, τους μη ειδικούς που δεν έχουν λόγω σπουδών και αναγνωσμάτων τη συνήθη εμπειρία τη ακαδημαϊκής φιλοσοφίας, η φιλοσοφία είναι μια διανοητική δραστηριότητα που οδηγεί στη συγγραφή δυσνόητων βιβλίων και δημοσιεύσεων σε εξειδικευμένα έγκυρα, όπως αποκαλούνται, φιλοσοφικά περιοδικά. Ήδη από την αρχαιότητα, αν θυμηθούμε τις

Νεφέλες του Αριστοφάνη όπου παρωδείται ο κάθε άλλο παρά ακαδημαϊκός Σωκράτης, ο φιλόσοφος θεωρείται, παρά τη σοφία του, ένα αλλόκοτο πλάσμα. Λίγοι τον καταλαβαίνουν και θεωρείται από τους πολλούς ότι έχει ελάχιστη ή καθόλου επαφή με την πραγματικότητα.

Αυτή η προβληματική σχέση με την πραγματικότητα, σύμφωνα με τη γνώμη των πολλών, η απορρόφηση δηλαδή του φιλοσόφου από τον θεωρητικό βίο και η ανεπάρκειά του στα πρακτικά ζητήματα του καθ' ημέραν βίου, δημιούργησε την ανάγκη μιας άλλης φιλοσοφίας με ένα χαρακτήρα πρακτικό και θεραπευτικό. Αυτή τελικά είναι και η φιλοσοφία που βρήκε απήχηση στον αρχαίο κόσμο κατά την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα ως τέχνη του βίου, πρακτική και θεραπευτική δραστηριότητα. Από αυτή τη φιλοσοφία ως πρακτική και θεραπευτική τέχνη του βίου η σύγχρονη ακαδημαϊκή φιλοσοφία απέχει πάρα πολύ, ενώ τα εδάφη της έχουν καταληφθεί σήμερα από την ψυχολογία, την ψυχανάλυση και τη λογοτεχνία.

Το βιβλίο του Χρήστου Βουδούρη «Ο Αναγνώστης ως Μάρτυρας της Προσωπικής του Ιστορίας», διατηρώντας καλά κρυμμένη την ακαδημαϊκή θεμελίωση, επαναφέρει τη φιλοσοφία στην αρχαία της κοίτη ως θεραπευτική τέχνη του βίου. Από αυτή την άποψη το εγχείρημά του συνιστά επανάληψη και επιστροφή στο θεμελιώδες ερώτημα «τι είναι η φιλοσοφία» για εκείνον που στοχάζεται με έναν προσωπικό τρόπο και αναζητά απάντηση σε ζητήματα που έχουν να κάνουν με αυτή τούτη την ανθρώπινη κατάσταση.

Γνώση, συνείδηση, θέληση, λογική, όνειρο, ψυχή, θάνατος, πράξη, αρρώστια μαρτυρία, πόνος, νοσταλγία, όλα αυτά που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη κατάσταση, είναι τα θέματα που πραγματεύεται αυτό το

βιβλίο και μάλιστα με έναν τόσο άμεσο και ειλικρινή τρόπο, που η φωνή του συγγραφέα όχι μόνο δεν καταποντίζεται στην άβυσσο του στοχασμού κορυφαίων φιλοσόφων (Παρμενίδης, Πλάτων, Αριστοτέλης, Heidegger), με τους οποίους διαλέγεται μετά παρρησίας, αλλά εξέρχεται ενισχυμένη, γίνεται η δική του φωνή και όχι η φωνή των άλλων. Αυτός, άλλωστε, υπήρξε διαχρονικά και ο σκοπός της φιλοσοφίας, να βρει, δηλαδή, ο στοχαστής τη δική του φωνή και να μιλήσει μ' αυτή. Και τους φιλοσόφους, όπως και τους σκεπτόμενους ανθρώπους που μας ενδιαφέρουν, τους αναγνωρίζουμε από τη φωνή τους.

Πώς βρίσκεις όμως τη φωνή σου ως στοχαστής; Εδώ ο Χρήστος Βουδούρης καταθέτει τη δική του μαρτυρία, και το πρώτο που κάνει -και το έκαναν μεγάλοι φιλόσοφοι πριν από αυτόν- είναι να θέσει υπό αμφισβήτηση το ίδιο το *φιλοσοφείν*, όπως το γνωρίζουμε στην επικρατούσα σήμερα ακαδημαϊκή του εκδοχή. Και μάλιστα αυτό το κάνει επανερμηνεύοντας ιδρυτικούς τόπους φιλοσοφικού στοχασμού που σήμερα έχουν καλυφθεί από τη λήθη ενός στείρου ακαδημαϊσμού και τη χρυσόσκονη ενός χυδαίου εντυπωσιασμού νεόπλουτων της γνώσης. Οι τελευταίοι μάλιστα αρέσκονται να πιστεύουν ότι τη φιλοσοφία μπορούν να την καταλάβουν όλοι, αρκεί να χρησιμοποιούν κάποια τσιτάτα φιλοσόφων σταχυολογημένα για τις ανάγκες της περίπτωσης (ας θυμηθούμε πόσο έχουν κακοπάθει ο Νίτσε και ο Σοπενχάουερ λόγω του αφοριστικού τους λόγου, των ψυχολογικών τους παρατηρήσεων και της γλωσσικής τους ευστοχίας). Από αυτή την άποψη το βιβλίο αυτό του Χρήστου Βουδούρη είναι ένα ισορροπημένο βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση ανάπτυξης προσωπικού στοχασμού, καθώς αναζωογονεί το ερώτημα «τι είναι η φιλοσοφία» και ξαναπαίρνει το δρόμο προς τις πηγές της (εδώ αναγνωρίζεται η γόνιμη επίδραση του Heidegger).

Για τον Χρήστο Βουδούρη το *φιλοσοφείν* ως δραστηριότητα του Νου έχει σήμερα ξεστρατίσει και έχει εκπέσει σε μια αφυδατωμένη διανοητική διεργασία. Που σημαίνει ότι το *φιλοσοφείν* έχει συρρικνωθεί και περιοριστεί στην επικράτεια μιας εργαλειακής λογικής, η οποία εμμένει στο γνωστό, αρνείται να αναμετρηθεί με το άγνωστο, αντιμετωπίζοντάς το ως ανύπαρκτο. Αυτή η λογική, δίτιμη στον πυρήνα της, αναγνωρίζει μόνο δύο κατηγορίες σε ό,τι αφορά στη γνώση: την κατηγορία του σωστού και του λάθους. Σωστό όμως θεωρείται το ήδη γνωστό και λάθος το άγνωστο.

Η εργαλειακή λογική, η οποία σήμερα εσφαλμένα ταυτίζεται με το σκέπτεσθαι ως ενέργεια του Νου, μένει αλυσοδεμένη στα δεσμά της γραμματικής και του συντακτικού της γλώσσας, και κατά συνέπεια του χρόνου και της χρονικής διαδοχής. Ως τέτοια η γλώσσα στη λογική της λειτουργία παραγωγής συλλογισμών (η επικρατούσα γλώσσα της φιλοσοφίας σήμερα) αδυνατεί να συλλάβει και να εκφράσει την εκτός χρόνου εμπειρία, αυτό που οι ποιητές και οι στοχαστές ονομάζουν «αιωνιότητα» και η οποία δεν αναφέρεται σε διάρκεια χρόνων ζωής αλλά σε διάνοιξη της στιγμής και σε μια μοναδική εμπειρία εκτός χρόνου. Πρόσβαση σ' αυτήν την εμπειρία του *σκέπτεσθαι* και μέσω αυτής στην άγνωστη γνώση, με ανθρώπινο όμως τρόπο, όπως θα έλεγε και ο Γιώργος Σεφέρης, έχουμε μέσω των δυνατοτήτων που μας παρέχει αυτή τούτη η ανθρώπινη κατάσταση (*conditio humana*). Πρόκειται για δυνατότητες πέρα από τη λογική που μας παρέχουν η φαντασία, το όνειρο και η σιωπή ως προνομιακός τόπος δημιουργικής επώασης της έμπνευσης. Ο Χρήστος Βουδούρης, επηρεασμένος και από τον Κάρλος Καστανέντα (θέμα του υπό μετάφραση μεταπτυχιακού του), κινείται στα

όρια της λογικής και της μυστικής σκέψης, όπως άλλωστε και η φιλοσοφία στις πλατωνικές της απαρχές.

Ο Χρήστος Βουδούρης ως αναγνώστης και μάρτυρας της προσωπικής του ιστορίας ξαναπιάνει το νήμα με αφετηρία το Γ΄ Περί Ψυχής του Αριστοτέλη, όπου γίνεται αναφορά σε δύο μέρη του Νου, τον παθητικό και τον ενεργητικό. Ο παθητικός Νους έχει να κάνει με τις διανοητικές διεργασίες που ανακυκλώνουν την ήδη υπάρχουσα γνωστή γνώση που έχει παγιωθεί με τη συνήθεια. Ο παθητικός Νους νιώθει άβολα με την έκπληξη, την απορία, το άγνωστο. Δεν του αρέσει ο αιφνιδιασμός, αποστρέφεται τα λογικά άλματα, λατρεύει τη ρουτίνα και την επιβεβαίωση της εγκυρότητας της παραδομένης γνώσης, δηλαδή της συνήθειας. Αντίθετα, ο ενεργητικός Νους γοητεύεται από το άγνωστο, καθώς πιστεύει ότι από εκεί πηγάζει η γνώση που μεταμορφώνει τον άνθρωπο και δεν ανακυκλώνει τις συνήθειές του. Ο ενεργητικός Νους δεν έχει να κάνει ούτε με τον θεωρητικό νου των φιλοσόφων, καθώς είναι πράξη και όχι καθαρή θεωρία. Πράξη όμως που δεν έχει να κάνει με την πολυπραγμοσύνη και την εξωτερική δραστηριότητα που εντυπωσιάζει τους πολλούς, αλλά με μυστικές διεργασίες που οδηγούν στη μεταμόρφωση του υποκειμένου. Ο ενεργητικός Νους, χωρίς τη διαμεσολάβηση της λογικής και της γλώσσας, μας φέρνει σε επαφή και μας επανασυνδέει με μη ορατές δυνάμεις που άλλοι τις ονομάζουν Θεό και άλλοι ενέργεια του σύμπαντος. Όπως όμως και να τις ονομάσουμε, αυτές οι δυνάμεις οδηγούν στην υπέρβαση και στη μεταμόρφωση. Ο ενεργητικός Νους, το θεϊκό κομμάτι του Νου όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης, συνεργάζεται με τη φαντασία και το όνειρο. Το όνειρο και η φαντασία, δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς την επιθυμία («όρεξις» στον Αριστοτέλη). Το όνειρο και η φαντασία γίνονται η μήτρα της

εμπνευσμένης ανάγνωσης της καθημερινότητας και των προβλημάτων της με έναν τρόπο που κάνουν τη ζωή άξια να τη ζει κανείς.

Αυτή η προσέγγιση αποτελεί το θεμέλιο της σκέψης του Χρήστου Βουδούρη που διατρέχει ολόκληρο το βιβλίο και συγχρόνως είναι η δική του απάντηση στο ερώτημα «τι είναι η φιλοσοφία». Φιλοσοφία για τον Χρήστο Βουδούρη είναι τρόποι, τεχνικές και μέθοδοι της τέχνης του βίου που οδηγούν στην έκπτυξη των ανερώτητων δυνατοτήτων του ανθρώπου προς την κατεύθυνση της μεταμόρφωσής του και της αυτοκατάφασης της ύπαρξης. Ακόμη και ο θάνατος δεν είναι εχθρός αλλά σύμβουλος στον βαθμό που μας κάνει να είμαστε ενεργητικοί, αλλά και ευγνώμονες που είμαστε ζωντανοί (σελ. 137: η ζωή ως ευχαριστία).

Φιλοσοφία δεν είναι η συσσώρευση εγκυκλοπαιδικών γνώσεων (τι είπαν οι φιλόσοφοι). Φιλοσοφία δεν είναι η κατασκευή μεγαλοπρεπών συστημάτων λογικής σαν τους καθεδρικούς ναούς που επισκέπτονται σήμερα οι τουρίστες για να τους φωτογραφίσουν αλλά όχι οι πιστοί για να προσευχηθούν. Φιλοσοφία δεν είναι φλυαρία και λέξεις που λάμπουν στα χέρια του επιδέξιου τεχνίτη του λόγου. Τέτοιους μάγους της γλώσσας έχει να επιδείξει πολλούς η φιλοσοφική παράδοση. Φιλοσοφία δεν είναι ούτε και αυτός τούτος ο σεβασμός στην αυθεντία, που την ονομάζουν «παράδοση» και δεν μας επιτρέπεται να την αγγίξουμε για να μην την προσβάλουμε, και έτσι στο τέλος μολυνόμαστε από τον νεκρό της σώμα. Αυτά δεν είναι φιλοσοφία για τον Χρήστο Βουδούρη.

Αλλά τι είναι φιλοσοφία γι' αυτόν;

Φιλοσοφία είναι εκείνη η πράξη (μη πράξη την αποκαλεί) και εκείνη η σκέψη (μη σκέψη την ονοματίζει) που καθιστά τον άνθρωπο ικανό αυτή τη στιγμή να είναι εδώ εξ ολοκλήρου (σελ. 138). Εδώ

βρίσκεται η έννοια του χαϊντεγκεριανού αινιγματικού *Dasein*: *εδωνά είναι, το να είσαι, δηλαδή, εδώ ολόκληρος.*

Αυτό σημαίνει να ζεις στη μια και μοναδική στιγμή ολόκληρη τη ζωή. Πώς μπορεί να γίνει αυτό εφικτό; Εδώ ο συγγραφέας ακολουθεί την πρόταση του Χουάν Μάτους (θέμα του μεταπτυχιακού του), της σαμανιστικής και μυστικής παράδοσης, η οποία όμως δεν είναι ξένη και στην παράδοσή μας. Ο δρόμος, λοιπόν, για να ζήσει κανείς με πληρότητα τη μία και μοναδική του ζωή, αποφαίνεται ο Χρήστος Βουδούρης, είναι ένας, και αυτός είναι και ο πιο σίγουρος: *«ο δρόμος της καρδιάς».*

«Ο δρόμος της καρδιάς» είναι μια αλήθεια που αποτελεί σταθερή αξία στην ελληνική διαχρονία. Και ο Αριστοτέλης, άλλωστε, μίλησε στα *Ηθικά Νικομάχεια* του για το *μάτι της ψυχής* (το της ψυχής όμμα) που βλέπει το αγαθό, ενώ η λογική δεν διαθέτει αυτήν την όραση. Ας θυμηθούμε ακόμη, για παράδειγμα, τους στίχους του Ερωτόκριτου για τη όραση της καρδιάς, που υπερβαίνει τη φυσική όραση στη σύλληψη και κατανόηση του ορατού και μη ορατού φάσματος της ανθρώπινης εμπειρίας. Με απλότητα μοναδική και ευστοχία ο *Ερωτόκριτος* μας δείχνει τι σημαίνει να εμπιστεύεσαι την καρδιά σε ζητήματα που η φυσική όραση και η λογική είναι ανεπαρκείς οδηγοί και λαθεύουν.

Διαβάζω τους υπέροχους αυτούς στίχους συνάντησης ποίησης με την πρακτική φιλοσοφία:

«Τα μάτια δεν καλοθωρού' στο μάκρεμα του τόπου,
μα πλιά μακρά και πλιά καλλιά θωρεί η καρδιά του ανθρώπου
εκείνη βλέπει στα μακρά, και στα κοντά γνωρίζει,
και σ' έναν τόπο βρίσκεται, και σε πολλούς γυρίζει.

Τα μάτια, να' ναι κι ανοιχτά, τη νύκτα δε θωρούσι 1065

νύκτα και μέρα, τση καρδιάς τα μάτια συντηρούσι.
 Χίλια μάτιά 'χει ο λογισμός, μερόνυκτα βιγλίζουν,
 χίλια η καρδιά, και πλιότερα, κι ουδεποτέ σφαλίζουν.
 Μακρά 'τον ο Ρωτόκριτος από την Αρετούσα,
 τα μάτια που 'χε στην καρδιά, πάντα την εθωρούσα'. 1070
 Εθώρειεν την πού βρίσκουντο', ταχύ, νύκτα, αποσπέρα,
 μ' όλο που δεν την ήβλεπε, με μάτια, την ημέρα».

Έδειξα, πιστεύω, τι είναι η φιλοσοφία για τον Χρήστο Βουδούρη και ποιος ο σκοπός της. Υπαινίχθηκα και τη συγγένειά της με την αρχαία ελληνική φιλοσοφική παράδοση, που θέλει τη φιλοσοφία να είναι θεραπευτική τέχνη του βίου και τα φιλοσοφικά κείμενα, όπως άλλωστε είχε επισημάνει με εξαιρετική ευθυκρισία ο Pierre Hadot², να είναι πνευματικές ασκήσεις για τους μαθητές και πρακτικές συμβουλές των δασκάλων τους κι όχι άρθρα που προορίζονταν για δημοσίευση σε έγκυρα περιοδικά ακαδημαϊκής φιλοσοφίας.

Αυτό όμως που δεν έδειξα και θέλω ολοκληρώνοντας τουλάχιστον να υποδείξω αναφέρεται στον τρόπο ανάγνωσης του βιβλίου του Χρήστου Βουδούρη. Κάτι σαν οδηγίες προς ναυτιλλομένους που θα έπρεπε να υπάρχουν στην αρχή κάθε βιβλίου, για να προετοιμάζουν τον αναγνώστη. Κάθε βιβλίο, ιδιαίτερα μάλιστα ένα βιβλίο δοκιμίων πρακτικής φιλοσοφίας, ζητά από μας να δείξουμε, κατά την ανάγνωση, διακριτικότητα και σεβασμό, λεπτότητα και ευγένεια, αν θέλουμε να μας δεξιωθεί και να μας φιλοξενήσει στα νοήματά του. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να ακούσουμε τη φωνή του συγγραφέα, τη μαρτυρία του, και όχι να τη βιάσουμε, ώστε να σβήσει πίσω από τον θόρυβο των

² Βλ. ενδεικτικά Pierre Hadot, *Η φιλοσοφία ως τρόπος ζωής*, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 2009.

προκατασκευασμένων και εν πολλοίς ξένων απόψεων που τις έχουμε θησαυρίσει από τα ακαδημαϊκά φιλοσοφικά μας αναγνώσματα και τις πιστεύουμε ως δικές μας. Πρέπει να μάθουμε να ακούμε τη φωνή του άλλου, διαφορετικά δεν θα βρούμε ποτέ τη δική μας φωνή.

Αυτό σημαίνει ότι κάθε βιβλίο διαβάζεται διαφορετικά. Ας πούμε, για να διαβάσεις Χάιντεγκερ, για να αναφερθούμε σε έναν αμφιλεγόμενο και δύσκολο φιλόσοφο που επηρέασε τη σκέψη του 20^{ου} αιώνα και με τον οποίο είναι εξοικειωμένος ο Χρήστος Βουδούρης, πρέπει να τον προσεγγίσεις όπως ο μαθητής τον δάσκαλο-αυθεντία. Αυτός ομιλεί και εσύ ακούς. Είναι ο σοφός που ως φιλόσοφος-βασιλεύς –για να μνημονεύσουμε τον Πλάτωνα και την αλληγορία του σπηλαίου την οποία και σχολίασε ο Χάιντεγκερ– φέρνει στους δεσμώτες του σπηλαίου τη γνώση που αποκαλύφθηκε μόνο σ' αυτόν. Δεν διακόπτεις τον δάσκαλο. Δεν φέρνεις αντιρρήσεις στις απόψεις του. Αυτός ξέρει. Είναι ο σοφός και εσύ μαθαίνεις από αυτόν. Όταν θα έχει ολοκληρωθεί με επιτυχία ο κύκλος της εκπαίδευσής σου, τότε μπορείς να διαλεχτείς μαζί του, αφού θα ανήκεις κι εσύ σ' αυτόν τον αριστοκρατικό κύκλο των προνομιούχων του πνεύματος. Τα περισσότερα βιβλία ακαδημαϊκής φιλοσοφίας προϋποθέτουν αυτή τη σχέση δασκάλου – μαθητή κι έτσι άλλωστε τα προσεγγίζει ο αναγνώστης. Δεν είναι συζήτηση και σχέση φίλων, αλλά σχέση δασκάλου που ξέρει και μαθητή που δεν ξέρει και οφείλει να υπακούσει στον δάσκαλο για να μάθει.

Το βιβλίο του Χρήστου Βουδούρη απαιτεί διαφορετική προσέγγιση. Δεν είναι δάσκαλος και δεν ομιλεί *ex cathedra*, αλλά σύντροφος, ένας φίλος που ομιλεί χαμηλόφωνα. Δεν διδάσκει, απλά συζητάει μαζί μας. Ενδιαφέρεται η δική του μαρτυρία να μας είναι

χρήσιμη και οι πρακτικές του συμβουλές να μας ανακουφίσουν τον πόνο που οφείλεται στην αδυναμία μας να δούμε αλλιώς τα πράγματα και να επιχειρήσουμε τη στροφή του βλέμματος. Αυτή η στροφή του βλέμματος από το σκοτάδι στο φως (αλλά και από το φως στο σκοτάδι) είναι επώδυνη γι' αυτόν που την επιχειρεί. Ο Χρήστος Βουδούρης ομιλεί ως φίλος, ως σύντροφος. Μας θυμίζει τον Σωκράτη, ο οποίος στην Απολογία που μας παρέδωσε ο Πλάτωνας λέει πως δεν έχει μαθητές αλλά «εταίρους», φίλους δηλαδή. Γι' αυτό και δεν πληρωνόταν, όπως πληρώνεται ο δάσκαλος από τον μαθητή. Το ύφος των δοκιμιών του Χρήστου Βουδούρη δεν είναι το ύφος των τυπικών φιλοσοφικών δοκιμιών και των κειμένων ακαδημαϊκής φιλοσοφίας που γνωρίζουμε, αλλά το ύφος ενός ανθρώπου που γράφει γιατί πιστεύει ότι η μαρτυρία του μπορεί να βοηθήσει και να στηρίξει τον αναγνώστη να βγει από το αδιέξοδο στο οποίο έχει εγκλωβιστεί λόγω αδυναμίας εναλλακτικής σκέψης.

Σ' αυτό το βιβλίο λανθάνει, έχω την αίσθηση, η πίστη ότι μόνο η φιλοσοφία ως πνευματική άσκηση σε κύκλους φίλων μπορεί να λειτουργήσει θεραπευτικά, με έναν διαφορετικό, είναι αλήθεια, τρόπο αλλά ωστόσο συμπληρωματικό της ψυχοθεραπείας που εφαρμόζουν οι ψυχολόγοι και οι ψυχαναλυτές. Φυσικά, αυτός που θα συντονίζει τις ασκήσεις φιλοσοφίας ως τέχνης του βίου θα πρέπει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένος. Αυτή είναι η πρόταση του Χρήστου Βουδούρη και μέσω αυτής συνδέεται με την αρχαία ελληνική φιλοσοφική παράδοση των Στωικών, των Επικούρειων, του Επίκτητου, του Πλωτίνου και των Νεοπλατωνικών. Ο Pierre Haddot με το έργο του έδειξε ότι για τους παραπάνω η φιλοσοφία είναι βιωμένη άσκηση, βιωμένη λογική και

ηθική και όχι θεωρία και εγκυκλοπαιδικές γνώσεις για τη λογική και την ηθική. Αυτή είναι και η πεποίθηση του Χρήστου Βουδούρη.

Το βιβλίο αυτό είναι ένα βιβλίο δοκιμίων πρακτικής φιλοσοφίας για την υποστήριξη φίλων, γιατί στους αναγνώστες του ως φίλος απευθύνεται. Το χαρακτηρίζουν η απλότητα, η ειλικρίνεια, η σεμνότητα, η παρρησία, η αγάπη για τον άνθρωπο και η κατανόηση για τα πάθη του. Ως τέτοιο πρέπει να διαβαστεί και αφού διαβαστεί με αυτόν τον τρόπο θα λειτουργήσει όπως δηλώνεται στον υπότιτλο ως ένα «Εγχειρίδιο για την Τέχνη της Ζωής».

Δημήτρης Βλάχος, Κομοτηνή 10-12-2015